

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Деякі дослідники висувають гіпотезу про амбівалентне ставлення здорових до людей із вираженим дефектом: вони сприймаються як такі, які відрізняються в гіршу сторону, і в той же час – як позбавлені багатьох можливостей. Таке подвійне сприйняття породжує антагоністичні почуття: з одного боку неприйняття і навіть ворожість, з іншого – симпатію і співчуття. Таке ставлення також не сприяє інтеграції людей, маркованих хворобою, до громадської діяльності, адже даючи «зелене світло» інвалідам до спільної громадської діяльності із здоровими членами суспільства, прихильники такої позиції одночасно обмежують їх у правах [1, с. 633].

У зв'язку з вищезазначеним, нами було проведено соціологічне дослідження¹. Експертами нашого дослідження (здорові студенти та викладачі) було запропоновано ряд заходів, які можуть, на їх думку, сприяти підвищенню як уваги до осіб з обмеженими можливостями, так і виховання у здоровій частини толерантного ставлення до них. Серед таких заходів найбільш значущими, на думку експертів, є такі: популяризація життєвих успіхів, професійних досягнень окремих інвалідів; підвищення матеріального та фінансового стану осіб з обмеженими можливостями (матеріальний статус особи в даному випадку визначає її головний статус); підвищення активності громадських організацій, які опікуються проблемами інвалідів; залучення ЗМІ до даної проблеми з метою висвітлення проблем та потреб осіб з обмеженими можливостями.

¹ Емпіричну базу дослідження склали дані експертного опитування, яке провела автор протягом грудня 2009 р. – березня 2010 р., вересня 2013 р. У опитуванні взяли участь 341 експерт, серед яких представлені такі групи: особи з обмеженими можливостями (які мають вищу освіту або ж навчаються у вузі); здорові студенти; викладачі університетів; фахівці, які виступають в якості роботодавців, працюють у сфері освіти, реабілітації осіб з обмеженими можливостями (Херсон, Київ, Харків, Житомир, Запоріжжя, Львів).

На думку ж експертів з числа осіб з обмеженими можливостями, сприяти підвищенню уваги до проблем осіб з обмеженими можливостями може проведення таких заходів: «популяризація життєвих успіхів, професійних досягнень окремих осіб з обмеженими можливостями»; «висвітлення в ЗМІ благодійних акцій, пов'язаних із підтримкою осіб з обмеженими можливостями»; «активізація роботи громадських організацій, які опікуються проблемами осіб з обмеженими можливостями»; «проведення масових культурних та спортивних акцій, шоу за участю інвалідів». Як бачимо концепт «життєвий успіх» фігурує у відповідях як здорової частини населення, так і з боку самих осіб з обмеженими можливостями.

Важливим для нас є розуміння того, що в одних випадках масова комунікація орієнтована на формування суспільної думки або на її зміну за рахунок аргументації на користь або проти індивідуальної діяльності (вчинки, думки та т. п.), а в інших випадках – орієнтована на формування або на зміну діяльності (думки, позиції) окремої особистості за рахунок аргументації на користь або проти колективної діяльності. В тих чи інших випадках успіх масової комунікації визначається знанням соціальної мотивованості аудиторії та способами передачі оціночної інформації. Не можна не сказати про найважливіший критерій, на наш погляд, передачі інформації, яка стосується такої соціально уразливої групи, як особи з обмеженими можливостями. Звичайно, це професіоналізм журналістів, які висвітлюють потреби, проблеми, статусні можливості, життєві успіхи осіб з обмеженими можливостями. Професіоналізм журналістів свідчить про певний рівень успішності виконання ними професійної діяльності [2, с. 300]; розглядається як «елемент суспільної свідомості, відображення суспільного буття у формі правових і моральних норм, правил, принципів та ідеалів, які формуються в процесі розвитку особистості й суспільства» [3, с. 12]; як «соціальний феномен, в якому компетентність виступає як його першооснова» [3, с. 30]. Так, С. Корконосенко зауважував, що «перш, ніж стати журналістом за посадою, треба стати журналістом за світовідчуттям, способом сприйняття навколишнього життя,

професії й себе у професійному середовищі», підкреслюючи при цьому важливість «творчої своєрідності, індивідуальності майстра, вміння ламати звичні норми і створювати нові» [4, с. 3].

Звернемося до картини сьогодення України щодо проблеми висвітлення соціального статусу і життєвих успіхів осіб з обмеженими можливостями журналістами. Експерти відмічають брак теле- і радіо- передач, які повідомляють факти із життя інвалідів, інформують про їх особисті життєві досягнення. Вони вважають, що журналісти бачать своє завдання у тому, аби викликати у публіки жалість та співчуття до осіб з обмеженими можливостями. Дуже мало висвітлюється позитивний досвід – досягнення інвалідів у навчанні і праці. Дуже рідко інваліди представлені як професіонали, які беруть участь в суспільно значущих подіях, у прийнятті рішень. Політика репрезентації осіб з обмеженими можливостями від імені більшості – це дискурсивне приписування символічного капіталу, кодифікація статусних позицій інвалідів у суспільстві з метою зафіксувати статус-кво.

Здійснюючи історичний екскурс, важливим для нашого дослідження є те, що особи з обмеженими можливостями Західної Європи та Північної Америки з 1980-1990-х років почали чинити опір такій неадекватній репрезентації інвалідності в масовій культурі. З тих пір зростає опір негативному культурному образу інвалідності в мас-медіа та мистецтві. Соціальні рухи інвалідів на Заході намагаються заповнити позитивними репрезентаціями культурний простір, який був насичений тільки негативними стереотипами [5, с. 149]. Слід зазначити, що існують поодинокі проекти, в яких бере участь й Україна, зокрема, параолімпійські ігри, на яких національна команда виборює високі місця у змаганнях.

Результати експертного опитування вказують на низьку поінформованість населення щодо проблем людей з обмеженими можливостями: 40 % експертів зазначили, що здорова частина людей такої інформації не має. Це може свідчити як про низький рівень інтересу до даної соціальної групи та до їх проблем, так і про недостатній рівень активності ЗМІ в цьому напрямку. Причиною може бути

і низький інтерес пересічних громадян до проблем осіб з обмеженими можливостями: майже половина експертів (47%) вважає, що здоровій частині скоріше не цікава така інформація.

Дві третини експертів вважають, що проблеми осіб з обмеженими можливостями в сучасній Україні висвітлюються в ЗМІ в недостатній мірі саме тому здоровій частині населення не вистачає інформації щодо життя осіб з обмеженими можливостями. Основною причиною такого становища в ході інтерв'ю називалось те, що сюжети, програми з життя осіб з обмеженими можливостями матеріально не компенсують час та сили, витрачені на підготовку матеріалів до ефіру. Представники ЗМІ намагаються обирати більш прибуткові та рейтингові теми та проблеми. Лише незначна частина експертів (4%) впевнена, що ЗМІ повною мірою висвітлюють проблеми осіб з обмеженими можливостями в сучасній Україні.

Важливим для розв'язання проблем осіб з обмеженими можливостями та висвітлення їх образу життя може бути визначення тих конкретних заходів, які б сприяли формуванню сприятливої громадської думки про дану соціальну групу. На думку експертів, саме проведення «спеціальних програм з метою обговорення проблем окремих груп осіб з обмеженими можливостями», створення «спеціальних журналістських репортажів» (про які йшлося раніше) могло б привернути увагу громадськості до даної соціально вразливої групи. Важливо підкреслити, що виділені заходи базуються на двосторонньому діалозі, з одного боку – ЗМІ, з іншого – особи з обмеженими можливостями. Тому одним із чинників дієвості заходів ЗМІ є активність самих осіб з обмеженими можливостями та бажання змінити ситуація на краще. Позиція, яку займають ЗМІ у суспільному просторі, може бути розглянута в двох вимірах: по-перше, з точки зору зовнішніх факторів, які притаманні соціальному середовищу, по-друге, з точки зору внутрішніх властивостей, які є характерними для конкретних соціальних груп. Таким чином, діяльність ЗМІ безпосередньо пов'язана із формуванням суспільної думки про особливості життєдіяльності певних соціальних груп, в тому числі й однієї із соціально уразливих груп –

осіб з обмеженими можливостями; серед заходів, які б сприяли підвищенню ролів ЗМІ у вирішенні проблем осіб з обмеженими можливостями (через популяризацію образу життя представників даної соціальної групи), експерти виділили – «проведення спеціальних програм для обговорення окремих осіб з особливими потребами». А з іншого боку, проблемним залишається питання доступу до інформаційних джерел (зокрема, Інтернету) представників інвалідної соціальної групи, що, в свою чергу, знижує інформованість інвалідів щодо проведення заходів, ток-шоу, проекти тощо. Результатами нашого дослідження показали також необхідність підвищення ролі ЗМІ у подоланні соціальних стереотипів («нетипових») стосовно осіб з обмеженими можливостями. Поширення прикладів життєвих успіхів осіб з обмеженими можливостями могло б привертати увагу здорової частини суспільства до інвалідів і сприяло б подоланню стереотипного ставлення до них як до низько ресурсної соціальної групи з низьким соціальним статусом.

Література:

1. Стрельник О. О. Гендер, інвалідність та материнство: проблеми та перепони / О. О. Стрельник // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. праць. – Вип. 16. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2010. – С. 621 – 635.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2002. – 1440 с.
3. Нинюк І. І. Професіоналізм державних службовців: монографія / І.І. Нинюк; [за заг. ред. Н. Р. Нижник]. – Луцьк : Надстир'я, 2005. – 164 с.
4. Основы творческой деятельности журналиста: учебник для студ. вузов по спец. «Журналистика» / [ред.-сост. С. Г. Корконосенко]. – СПб. : Знание; СПБИВСССП, 2000. – 272 с.
5. Романов П. В. Политика инвалидности: Социальное гражданство инвалидов в современной России / П. В. Романов, Е. Р. Ярская-Смирнова. – Саратов : Изд-во «Научная книга», 2006. – 260 с.